

VÝVIN LITERÁRNYCH ŽÁNROV III

A.

Doznievanie realizmu a modernizmu nová podoba a subjektívizácia umeleckej reality (koniec 19. stor. – začiatok 20. stor.)

Situácia: rozvoj vedy a techniky (teória relativity, kvantová teória, druhá technická revolúcia, počiatky automatizácie, skracovanie vzdialeností medzi mestami a štátmi), zmena životného štýlu a životného tempa, národné snahy slovenskej inteligencie; narastanie napätia vo vnútri štátov a medzi štátmi, tragika prvej svetovej vojny a jej následkov, vznik ČSR, lepšie podmienky pre rozvoj slovenského národa

Umenie: doznievanie a premeny realistického tvorivej metódy, radikálna zmena dovtedajších tém a výrazových prostriedkov v tvorbe modernistov, odmietanie starých konvencií, postupov a tém, vplyv učenia F. Nietzscheho, A. Schopenhauera, prepojenie umelcov viacerých druhov umenia, vznik a prelnanie viacerých umeleckých prúdov výraznosť/expresivita v živote i v tvorbe autorov, umelecký synkretizmus

1. Premeny realizmu

Naturalizmus

Autori: É. Zola; Jégé...

Znaky:

- snaha o vedecký a nezaujatý obraz skutočnosti (pozorovanie, štúdium)
- detailná analýza nepríjemných stránok života (choroby, zranenia, chudoba)
- prevaha postáv z nízkych sociálnych vrstiev
- jedinečnosť postáv (bez typizácie, orientácia na negatívne vlastnosti)
- človek determinovaný dedičnosťou, rasou, pôvodom, prostredím
- človek ako súčasť prírody

Nové žánre: román s biografickými prvkami

Nové podoby realizmu

Autori: R. Rolland, A. Christie, O. Wilde; J. Jesenský, M. Urban, I. Stodola...

Znaky:

- ústup balzacovského typu sociálneho/spoločenského románu
- vlastná zážitková skúsenosť autora (umelecký obraz reality očami autora)
- posilňovanie psychológie postáv na úkor rozvetvenej dejovej línie
- ironický, satirický obraz „odchádzajúceho sveta“
- prudký rozvoj literatúry pre dievčatá a ženy, dobrodružných, detektívnych a populárnych historických románov

Nové žánre: komorný román/románová novela, román rieka, detektívny román s prvkami psychologického románu, konverzačná komédia

2. Literárna moderna

Symbolizmus

Autori: Ch. Baudelaire, P. Verlaine, A. Rimbaud, I. Krasko, V. Roy...

Znaky:

- nepriame pomenovanie skutočnosti (využitie symbolov), náznakovosť, mnohovýznamovosť
- subjektívizácia objektívneho (individualizmus)
- únik do sveta snov, predstáv, mýtov; zachytenie pesimistických nálad (vplyv F. Nietzscheho a A. Schopenhauera)
- obraznosť a zmyslovosť (senzualizmus)
- využívanie knižných slov (z náboženstva, prírodných vied a pod.)
- uvoľňovanie viazaného verša (začiatky voľného verša)
- národná a sociálna téma v slovenskej literatúre

Nové žánre: básne v próze; lyrická básne s náznakom dejovosti

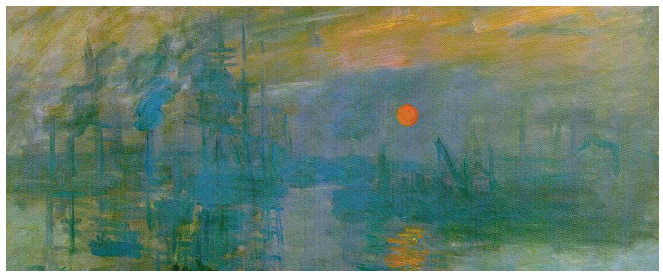

Impresionizmus

Autori: P. Verlaine, A. Rimbaud; J. Jesenský...

Znaky:

- zachytenie okamžitých zmyslových dojmov, nálad, okamihu
- individualizmus (subjektívizácia umeleckej reality)
- zmyslovosť (zrakové, sluchové, hmatové a čuchové vnemy)
- hudobnosť verša (slovo ako hudobný element, ľubozvučnosť, zvukomalba)
- synestézia (spájanie rôznych vnemov – snaha o komplexný dojem)
- uvoľňovanie veršovej formy (nepravidelnejšia strofa, nerovnaký počet slabík vo verši...)

3. Moderná slovenská poézia: inšpirácie a inovácie

Neosymbolizmus

Autori: E. B. Lukáč, J. Smrek...

Znaky:

- stará forma (symboly, zmyslovosť, zachytenie konkrétneho zážitku alebo pocitu, subjektívnosť textu...)
- nové témy (témy smútku vedúce až ku skepse a pocitu ničoty, dezilúzia z rozporu medzi kresťanskými ideálmi a realitou, dolorizmus, erotické tóny v ľúbostnej poézii, „mužský princíp“ v ľúbostnej lyrike)
- knižný jazyk, meditatívny charakter poézie

Nové žánre: básne v próze; lyrická básne s náznakom dejovosti

Vitalizmus

Autori: J. Smrek

Znaky:

- programový životný optimizmus
- vplyv učenia H. Bergsona o životnom eláne
- nové témy (radosť zo života, z lásky, z obnovy sveta po vojne)
- absencia národnej témy
- hovorové prvky v jazyku (jazyk všedného dňa)

VÝVIN LITERÁRNYCH ŽÁNROV III

B.

Avantgarda a jej prejavy

experimentovanie s umeleckou realitou a zrod novej umeleckej reality (1. polovica 20. stor.)

Situácia: konflikty veľmocí na začiatku 20. storočia, rýchlosť zmien, „boom“ vynálezov, odcudzenie sa ľudí – obyvateľov priemyselnej mesta – navzájom, eufória z príchodu nového storočia, neschopnosť umenia „urobiť ľudí lepšími“ a zmeniť spoločenský chod sveta, umenie odmieta reagovať na spoločenské zmeny – žije si autonómnym životom, umenie pre umenie, prvá svetová vojna, resp. medzinárodné napätie prinútilo umenie vytvárať si vlastnú realitu (únik do sveta hry, fantázie); následky závažných udalostí však postupne privedú umelcov k posilneniu spoločenskej funkcie umenia

Umenie: vplyv učenia F. Nietzscheho, A. Schopenhauera a S. Freuda, rezignácia umelcov na odraz reality, experimentovanie, hra, vytváranie vlastného umeleckého sveta (surrealizmus), prepojenie umelcov viacerých druhov umenia, viacprúdovosť a dynamika v umení (krátko trvajúce smery, jeden autor súčasťou viacerých smerov – vlastný umelecký vývin), vznik umeleckých skupín s vlastným programom, zborníkmi, výraznosť/expresivita v živote i v tvorbe autorov, umelecký obraz absurdnosti reálneho života, literárny synkretizmus, zrod nových literárnych druhov a žánrov

4. Avantgarda

Futurizmus

Autori: F. T. Marinetti, B. Aschieri, V. Majakovskij...

Znaky:

- snaha zachytiť dynamizmus doby pomocou tvarov v pohybe
- popieranie akejkoľvek duchovnej alebo literárnej tradície
- oslava technického pokroku, dopravných prostriedkov, militarizmu
- expresívnosť jazyka, reč ulice
- prepojenie výtvarného, hudobného a literárneho umenia
- nové umelecké prostriedky (voľná asociácia, oslobodenie slova od gramatiky a vety od interpunkcie, reálne zvuky ako básnický jazyk, voľný verš...)
- programové vyhlásenia (manifesty)

Nové žánre: báseň obraz, poéma

Kubizmus a kubofuturizmus

Autori: G. Apollinaire...

Znaky:

- odmietanie dekoratívosti a zobrazovanie sveta pomocou geometrických tvarov
- pohľad na realitu z viacerých uhlov naraz
- tvorba ako hra, poézia ako radostná hra so slovami
- podceňovanie obsahu básne, zvuku básne
- zvýrazňovanie obrazu/formy básne (kombinácia slova a obrazu; koláž viacerých tém, slohových útvarov)

Nové žánre: pásmo, optická báseň, kaligram

Douces figures poignées,
MIA
YETTE
ANNIE
ou
vous
jeunes filles
MAIS
près d'un
jet d'eau qui
pleure et qui prie
cette colombe s'extasie

Chères lèvres fleuries
MAREYE
LORIE
MARIE
êtes-
ô

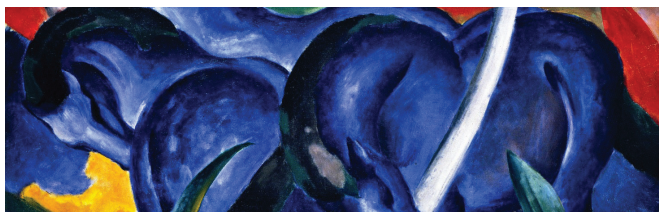
Expresionizmus

Autori: A. Wolfenstein, E. M. Remarque, L. Pirandello, E. O'Neill; J. Čiger-Hronský, M. Urban, G. Vámoš, J. Hrušovský, I. Horváth, J. Barč-Ivan...

Znaky:

- subjektívizácia a neskôr až deformácia reality (autobiografické prvky, utópia, alegória, iracionalita, absurdné situácie)
- zvýrazňovanie záporných detailov skutočnosti (ťaživé témy, napr. utrpenie, smrť, choroba, hrozba zániku ľudstva, vojna)
- základný kompozičný princíp – kontrast/protiklad
- nezvyčajné postavy (pudové správanie, cynickosť postavy, depresia postavy, zmena postavy na zvieratá, robot, postava s nadprirodzenými vlastnosťami, postavy – archetypy)
- asociatívne radenie motívov
- dynamickosť výrazu (krátke vety, neukončené výpovede, elipsy, pestrá modalita viet)
- expresívnosť (jazyka, výzoru postáv, činov postáv, príbehu, témy atd.)
- lyrizácia epického alebo dramatického textu

Nové žánre: vedecko-fantastická hra, lyrická tragédia

Dadaizmus

Autori: T. Tzara, Ch. Morgenstern...

Znaky:

- nespokojnosť so stavom spoločnosti
- iracionalita, anarchia, primitivizmus namiesto neefektívnej vedy, vzdelania, zákonov
- spontánnosť a novosť namiesto uhladenosti a kliše
- umelecké dielo ako dielo náhody (báseň ako zhuk náhodne usporiadaných slov), zvuky, detské slová namiesto hlbokomyseľných myšlienok starej poézie

Nové žánre: báseň koláž; grafické/vizuálne básne

Poetizmus

Autori: V. Nezval; L. Novomeský...

Znaky:

- nespútaná obrazotvornosť, radostná hra so slovom
- detská radosť zo sveta a „vecičiek“ sveta
- poézia nezaťažaná ideológiou (čistá poézia)
- neočakávané asociácie
- krása jazyka

Nové žánre: experimentálne básne, pásmo

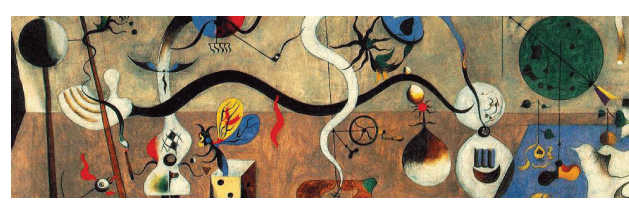
Surrealizmus a nadrealizmus

Autori: A. Breton, P. Éluard; R. Fabry, R. Dilong...

Znaky:

- obraz sveta obráteného naruby
- sloboda človeka v bytí aj vo vedomí
- apokalyptické témy a katastrofické obrazy
- „křčovitá krása“ (netradičné metafory, genitívne metafory ap.)
- voľný verš, absencia interpunkcie
- automatizovaný text (text momentálneho nápadu, voľný prúd asociácií)
- monotónne opakovanie tých istých slov alebo syntaktických konštrukcií
- koláž viacerých tém – polytematickosť
- vytváranie skupín umelcov a manifestov

Nové žánre: pásmo, experimentálna báseň

VÝVIN LITERÁRNÝCH ŽÁNROV III

Katolícka moderna

Autori: R. Dilong, J. Silan, P. Gašparovič-Hlbina...

Znaky:

- rovnaká náboženská viera, ale rôzne modernistické umelecké postupy
- poézia ako duchovné poslanstvo (báseň modlitba)
- vplyv slovenskej duchovnej poézie
- vplyv teórie H. Bremonda o čistej poézii
- prevládajúce témy: duchovná, národná (hlavne v poézii napísanej v exile)

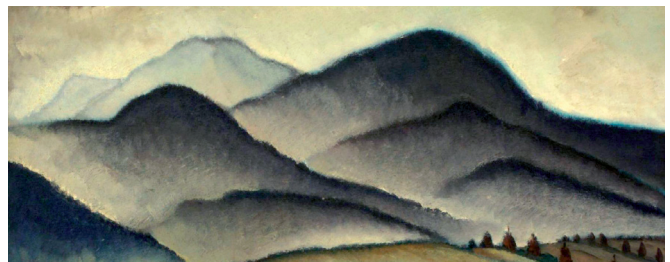

Naturizmus

Autori: F. Švantner, D. Chrobák, M. Figuli...

Znaky:

- návrat z miest do hôr v prostredí, v témach a v postavách
- vplyv filozofie prírodného človeka (plynutie biologického, nie historického času)
- slabé sociálne väzby postavy (človek bez koreňov, príbuzných, minulosti)
- delenie postáv na dobré a zlé (vplyv ľudovej rozprávky), na aktívne a pasívne
- výrazná postava (výrazne dobré alebo zlé vlastnosti; človek zvierat, duch – vplyv expresionizmu)
- oslabenie dejovej línie, tajomnosť (tajomná smrť), rozprávkovosť deja
- lyrizácia prózy (napr. poetické dejové opisy s výraznou personifikáciou)
- ľudový jazyk s častými krajoými dialektizmami

C.

Návrat k spoločenskej funkcii umenia

(1. polovica 20. stor.)

Situácia: rozmach socialistických ideí v 20. rokoch 20. stor., nárast ekonomického a politického napätia v európskych krajinách v 30. rokoch, nástup fašizmu a nacizmu, rozpad ČSR, vznik vojnovnej Slovenskej republiky, vypuknutie druhej svetovej vojny

Umenie: posilnenie spoločenskej funkcie umenia (hravé umenie alebo čistá poézia nedokáže reagovať na zväčšujúce sa rozdiely medzi majetnými a nemajetnými, na napätie medzi jednotlivými krajinami a na zmenu demokratického prostredia na totalitné podmienky tvorby, umenie opäť reaguje na spoločenské zmeny), nová spoločenská realita v dielach (z pohľadu marxistickej filozofie) socialistického realizmu (plagáty), prvé diela vznikajúcej absurdnej literatúry, ohlas blížiacich sa tragických udalostí v dielach fantastickéj literatúry

5. Návrat k spoločenskej funkcii literatúry

Sociálne angažovaná literatúra

Autori: V. Majakovskij, J. Wolker; P. Jilemnický, L. Novomeský...

Znaky:

- vytváranie skupín ľavicovo orientovaných autorov (autori proletárskej literatúry, neskôr socialistického realizmu)
- umenie v službách ideológie (propagandistická funkcia literatúry)
- ideologický vplyv materialistickej filozofie (riešením problémov je revolúcia)
- delenie postáv na dobré (vykorisťované) a zlé (vykorisťujúce)
- svetonázorový prerod postavy (z nevedomeľého človeka na ľavicovo zmýšľajúceho)
- štýl, jazyk, forma diela – zrozumiteľnosť širokým masám, ale ovplyvnené aj avantgardou

Nové žánre: sociálna balada

Počiatky absurdnej literatúry

Autori: F. Kafka, J. Hašek, M. Bulgakov, A. Jarry...

Znaky:

- deformovaný obraz reality, iracionalita
- existenciálny strach súčasníkov z absurdity reálneho sveta
- nadviazanie na tradície nonsense
- postava v absurdnej situácii (často v podobe paródie); premena človeka na zvierat
- dej ako zlý sen alebo karikatúra reality

Nové žánre: alegorická poviedka, román s prvkami grotesky, humoristický román, komédia/groteska

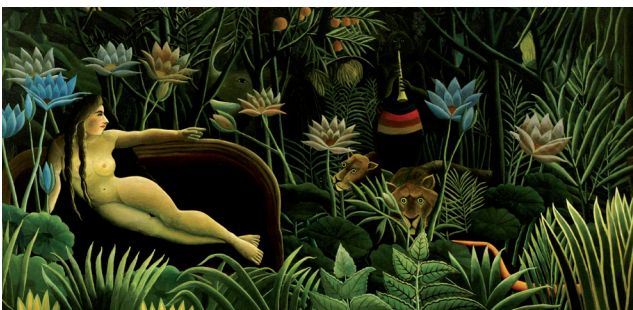

Literatúra prúdu vedomia

Autori: M. Proust, V. Woolf, J. Joyce, W. Faulkner...

Znaky:

- nový pocit zo sveta: chaos, skaza, blízkosť zániku
- nový druh naratívnej/rozprávačskej techniky – prúd vedomia (uvolnený vnútorný monológ)
- oslabený dej (bezsubjektívna próza)
- nespoľahlivý rozprávač; prítomnosť viacerých rozprávačov
- neorganizované/nekontrolované zaznamenávanie myšlienok, predstáv
- prozaický text bez interpunkcie s viacerými možnosťami interpretácie (mnohovýznamovosť textu)

Literatúra sci-fi

Autori: K. Čapek...

Znaky:

- pocit ohrozenia v reálnom živote
 - vedecké témy ako upozornenie ľudstva na hroziace nebezpečenstvo
 - spájanie vedeckej fantastiky s alegóriou alebo utópiou (napr. budúce klonovanie/pestovanie tvorov na ťažkú prácu; utajené narážky na nemecký nacizmus...)
 - vplyv expresionizmu na nové postavy (robot, mlok – rozumný tvor)
 - humanistický odkaz významového plánu diela
- Nové žánre:** inovovaný utopistický a alegorický román alebo činohra

Citované podľa A. Polakovičová a kol.: Literatúra pre stredné školy III. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2012, s. 196 – 198.